

DEKONSTRUKTION I DANMARK

Lars Erslev Andersen og Hans Hauge (red.):
Tekst og trope. Dekonstruktion i Amerika.
Modtryk.

Marianne Sørensen

På engelsk har man længe kunnet orientere sig om den amerikanske dekonstruktionisme gennem de grundige indføringer der findes i feltet (jeg tænker især på Christopher Norris *Deconstruction: Theory and Practice* fra 1982 og Jonathan Cullers *On Deconstruction* fra 1983) mens der på dansk kun har været spredte artikler om emnet. På dette tidspunkt, hvor nogle proklamerer den litterære dekonstruktionismes død, mens andre efterlyser en bredere debat om dekonstruktionismens præmisser, er der imidlertid udgivet en dansk introduktion til dette område. Det drejer sig om en antologi af artikler: dels en generel introduktion, dels en præsentation af dekonstruktionismens eller Yale-skolens mest markante skikkelser: Paul de Man, J. Hillis Miller, Harold Bloom og Geoffrey Hartman. Desuden indeholder bogen præsentationer af William Spanos og Shoshana Felman, men samler sig især om de fire grundlæggere af Yale-skolen, der da også pryder bogens omslag.

De fire udgav i 1979 samleværket *Deconstruction and Criticism*, hvis forord nu danner en slags forord til den danske antologi. Men allerede i 1979 var dekonstruktionismen ved at blive en etableret bevægelse i USA, den havde, som det beskrives, haft sit opgør med strukturalismen, sin første splittelse osv. Og havde i 1977 fået en magt, der fik den gamle litteraturhistoriker og kritiker M.H. Abrams til at svare igen på en fem år gammel dekonstruktivistisk anmel-

delse af hans store værk *Natural Supernaturalism*. Dette blev starten på en kontrovers mellem tilhængere og modstandere af Yale-skolen med anmelderen J. Hillis Miller og Abrams selv som hovedkombattanter. En polemik som Lis Møller beskriver i en af bogens artikler.

Hans Hauge indleder da også med et kort rids af hele den udvikling, som førte frem mod dekonstruktionismens succes ved de amerikanske universiteter. Og tager derpå fat på de to aspekter, som han opfatter som de væsentligste ved dekonstruktionismen, nemlig tanken om tekstens ubestemmelighed og forestillingen om en nedbrydning eller opblødning af de traditionelle skel mellem genrerne. I denne tankegang er teksten nemlig 'ubestemmelig' eller heterogen, fordi den giver plads for indbyrdes modstridende fortolkningsmuligheder, som hverken kan udelukkes eller forenes i en harmoniserende læsning eller et nykritisk 'paradoks'. Opgaven bliver da heller ikke at vælge mellem to fortolkninger, men at finde den "uforenelige forskels fælles grund" (Derrida). Altså ikke at undersøge "hvad" teksten betyder, men "hvordan" teksten betyder, som det hedder i en anden af bogens artikler.

I denne betydningsdannelse får de retoriske figurer, tekstens "troper", en privilegeret rolle som de steder, hvor tekstens bevægelser og dens instabilitet bliver særlig tydelig. Og det er bl.a. dette billedsprog, der gør det muligt at læse andre genrer end de traditionelt litterære som 'litteratur' i den udviskning af skellet mellem genrerne, som ifølge Hauge er et omdiskuteret problemkompleks indenfor dekonstruktionismen. Han kommer udmærket ind på disse og andre ting ('metoden', retorikken, det intertekstuelle felt). Blot føler jeg mig lidt desorienteret i den hurtige gennemgang af forholdet mellem natur og fantasi i romantikken og 1800-tallets roman, selv om nogle af pointerne uddybes i Claus Schatz-Jacobsens artikel om Hartman.

Efter Hauges indledning følger Paul de Mans berømte essay om "Semiologi og Retorik", som først introduceres på pædagogisk vis af Jan Rosiek. De Man anfægter i sit essay forestillingen om et selvfølgeligt forhold mellem udtryk og indhold gennem nærlæsninger af enkeltpassager, hvor læseren får lejlighed til at stifte bekendtskab med de Mans metode og stil på egen hånd.

I det hele taget præges antologien af eksemplificeringer, hvor citater giver syn for sagn, og af en ikke alt for indforstået stil, hvor mellemregninger er lige så vigtige som de afsluttende konklusioner.

Således også i Lis Møllers grundige redegørelse for Abrams-Millerkontroversen, som blev den centrale debat i 70-ernes litteraturkritik i USA. Her mødtes Abrams' humanistiske vægt på littera-

turhistoriske sammenhænge og ligheder med Millers understregning af brud og forskelle. Og diskussionen kulminerede i Millers dekonstruktion af begreberne værtsdyr og parasit, efter at Abrams havde beskyldt dekonstruktivisterne for at være parasitter på litteraturen.

Efter denne introduktion til Millers polemiske stil skriver Jan Rosiek om Harold Bloom, den mest eksotiske af de fire. Han interesserer sig bl.a. for gnosticisme, kabbalisme og andre esoteriske ting og sager, men alligevel er Bloom blevet en indflydelsesrig person. Hans vigtigste teorier og begreber diskuteres og problematiseres klart og præcist: sammenligningen mellem kunstneren og den ødipale søn i kamp mod den store forgænger som en slags faderskikkelse, angsten for indflydelse, læsning som mislæsning af mere eller mindre 'stærk' karakter, de litterære troper som udtryk for psykiske forsvarmekansimer osv.

Beskrivelsen af Bloom og den følgende af Hartman giver på få sider et godt indtryk af de to's særpræg. Og gennem portrættet af Hartman desuden af en livshistorisk udvikling, af en kunstnerambition og en længsel efter 'umiddelbarhed' — der ikke uproblematisk finder vej til kritikervirksomhed og analyser af den spegede vej fra 'umiddelbar vision' til skrift.

De to følgende bidrag er de sværest tilgængelige. Lars Erslev Andersen vil her skitsere de Mans teoretiske projekt. Men som han selv skriver, kan dette nemt blive en abstrakt affære, da de Mans forfatterskab først og fremmest er stofligt. For den som hænger på, giver artiklen imidlertid et godt indblik i de Mans afgrænsning af det, han kalder litteraturteori (dekonstruktion), fra de retninger der vil bestemme litteraturen i forhold til samfundet, subjektet, kulturen osv. Denne afgrænsning gælder også i forhold til semiologien med dens privilegering af tekstens grammatik og logik. En tænkning, der ifølge de Man bliver en benægtelse af litteraturens figurativitet (troper), og det temporale aspekt der bevirker, at teksten ikke "kan bringes til ro (f.eks. på en bibliotekshylde)". Dette eksklusive begreb om litteraturteori har fremkaldt de mest forbitrede angreb på dekonstruktionismen, men Lars Erslev Andersen argumenterer for mig at se overbevisende for de ideologikritiske muligheder i et sådant begreb — der netop kan demonstrere hvorledes ideologi produceres gennem retorik (selv om ordet "ideologikritik" måske ikke er det helt rigtige med sine associationer til 70-ernes reduktionistiske litteraturanalyser).

Også i Marianne Huang's interessante redegørelse for "Den destruktive kritik: Vejen gennem den uafsluttede tekst til en 'postmoderne hermeneutik'" stilles der store forventninger til de

særlige muligheder i det litterære felt. Nemlig til det særlige øjeblik, hvor fortolkerens gamle betydningshorisont ifølge William Spanos kan bryde sammen under mødet med den litterære tekst. For da at give plads til en uafsluttedhed eller ubestemthed som er anderledes end dekonstruktionismens, fordi den "destruktive" kritik med Heidegger forbinder dette øjeblik med en forestilling om autenticitet. Hvori fortolkerens usikkerhed indgår som et positivt moment. Tanken om usikkerhed som produktiv og om kontrollen som reduktion dukker også op hos Shoshana Felman, som Charlotte Engberg har skrevet om. I sine læsninger af Henry James' roman *The Turn of the Screw* og af Balzacs novelle "Adieu" konfronterer Felman traditionelle fortolkninger af teksterne med sine egne nærlæsninger. Og hun åbner dermed op for et større felt, der ikke bare omfatter en kritik af problematiske fortolkninger, som Felman derefter kunne 'rette på'. I stedet for en sådan indsnævring bliver sammenstillingen af reducerende tolkninger med teksternes tvetydighed nemlig udgangspunkt for en række omfattende spørgsmål til forholdet mellem tekst og læser — og for Balzac-analysens vedkommende til forholdet mellem tekst og køn. Og den dekonstruktionistisk orienterede læsning bliver hermed en anfægtelse af traditionelle forestillinger om kønsforskellen og forholdet mellem kønnene. I det hele taget er Charlotte Engbergs veloplagt diskuterende artikel den eneste, der forholder sig til forholdet mellem tekst og køn. Jeg synes Shoshana Felman er et godt valgt eksempel på den feministiske litteraturkritik, når den lader sig inspirere af dekonstruktionen. Som det er sket i Frankrig og USA, hvor man især ser kritikken af traditionelle tolkninger (i litteratur og teori) og en udstrakt anvendelse af Derridas "displacements". Dvs. omvendinger af traditionelle hierarkier, og "forskydninger" der sætter spørgsmålstejn ved hele grundlaget for disse hierarkier (det er det Hillis Miller gør i sin underminering af modsætningsforholdet mellem værtsdyr-parasit, og som Shoshana Felman gør i diskussionen af forholdet mellem den sunde-den syge/besatte i ovennævnte analyser). Den feministiske litteraturkritik følger her en tendens, som generelt har gjort sig gældende indenfor det litterære felt i nogle år. Nemlig tendensen til at give filosofien en særligt privilegeret status som referenceramme for analyser (sammen med sproget — som medium for filosofiske eller ideologiske forestillinger).

I denne situation forekommer dekonstruktionen mig bl.a. at være væsentlig, fordi den kan sætte fokus på sammenfald mellem filosofisk/sproglige og æstetikteoretiske problemstillinger. Som filosofien retter æstetikken opmærksomheden mod forholdet mellem fortolkningsmodel og virkelighed, mod forholdet mellem subjekt og sprog

osv. Og dekonstruktivisterne kan derfor læse litteratur som filosofi og filosofi som litteratur (på grund af retorikken, narrative forløb osv.). Dette dobbeltblik skaber for mig at se en helt anden relation mellem 'stof' og 'fortolkningsmodel', end vi så i 70-ernes læsninger, der ofte blev reducerende, fordi litteraturen blev en slave, der skulle bekræfte teoriens herrestatus ved at tjene som illustration eller eksempel på teoriens totaliserende forklaringsværdi (som Shoshana Felman udtrykker det et sted). Hvis litteraturen derimod ses som en fortolkningsmodel, der er ligeværdig i forhold til teori (filosofi, historie eller psykoanalyse f.eks.), kan læsningerne blive mere dialogiske, produktive og uforudsigelige, end når forholdet mellem litteratur er mere fastlåst og hierarkisk.

Men samtidig kan denne afvisning af generaliseringer og totaliserende fortolkningsmodeller give ny problemer — det kan f.eks. være svært at gengive pointerne i en sådan læsning uden at referere hele læsningen. Konklusionen kommer til at ligge i hele processen, og læsningens erkendelsesværdi bliver bundet til det enkelte eksempel på en måde, der gør det svært at kritisere det — eftersom analysen jo ikke prætenderer at sige mere end den gør, at tale om andet end sig selv. Det kan gøre det vanskeligt at kritisere dekonstruktionismens læsninger — eller en bog om dekonstruktion.

Hvis jeg alligevel skulle forsøge det her, måtte det dreje sig om bogens manglende vilje til selvrefleksion eller til at gøre en slags status. Dekonstruktionismen har trods alt haft vind i sejlene i mange år siden Derrida holdt sin skelsættende forelæsning, som startede det hele i 1966. Det kunne f.eks. være spændende hvis nogen havde gjort sig nogen overvejelser over dekonstruktionismens menneske- eller subjekttopfattelse — som Søren Schou efterlyste det i *Kritik* nr. 82. I en artikel her sammenlignede Søren Schou dekonstruktionismens (krible-krable-skolens!) opfattelse af forfattersubjektet som fragmenteret og determineret med humanismens (den røde tråds skole) syn på subjektet som 'helt' og selvnærværende. Disse menneskesyn blev i artiklen et valg mellem pest eller kolera: hvor den ene kun ser selvmodsigelser og brud ser den anden kun sammenhænge og opfyldte intentioner, hvor den ene repræsenterer en 'sofistikeret kynisme', præges den anden af sin 'monopolitiske be hjertethed', som Søren Schou udtrykker det. Spørgsmålet er dog om der er baggrund for at tale om en 'sofistikeret kynisme' i dekonstruktionismens menneskesyn? (Søren Schou refererer ganske vist kun til de Mans bøger, mens spørgsmålet om menneskesynet og bemærkningen om kynisme går på hele 'skolen'). Og et andet spørgsmål er for mig at se, hvor man skal lede efter dette menneskesyn? Er det hos forfattersubjektet, når det drejer sig om en retning,

der nedtoner forfatterens rolle? Eller er det snarere i det implicitte eller eksplicitte syn på fortolkeren eller læseren? Det kunne måske også betale sig at se nærmere på dette subjekt, som i post-strukturalismen (herunder dekonstruktionen) får en så fremtrædende rolle.

Der er i hvert fald tendenser, som modsiger forestillingen om en 'sofistikeret kynisme' i opfattelsen af dette fortolkende subjekt. For så vidt det er 'fortolkende' og ikke bare 'fortolket', er der jo plads til en vis aktivitet. Spørgsmålet bliver så hvor (strukturealistisk) 'programmeret' dene aktivitet er? I sin store videnshistorie *Les Mots et les Choses* beskriver Foucault de store fortolkningsparadigmer i vores kultur, herunder opkomsten af det fortolkende menneske der satte sig selv i centrum i 1800-tallets humanistiske selvforståelse. Dette menneske er ifølge Foucault (og postmodernismen) 'på vej ud'. "Hvorhen?", spørger Derrida, som stadig holder fast i dette menneske. Ifølge hans tankegang kan vi nemlig ikke frigøre os fuldstændigt fra vores udgangspunkter i oplysningstidens og humanismens arvegods, hvor fulde af metafysiske illusioner og myter de end måtte være. For disse forestillinger indskrives sig i vores sprog, og muligheden for det absolutte brud med dem findes ikke. Vi kan ikke negere fortidens værdier i euforisk afvisning, men må skrive i forhold til dem, når vi kritiserer dem. I denne situation findes der også en vis frihed, sproget er ikke bare determination, subjektet er ikke bare 'fortolket'.

Derrida forekommer mig her at være mindre 'kynisk', end den postmodernisme der proklamerer 'menneskets død'. Og selv om hans udtalelser ikke kan bruges til at karakterisere subjektets status i den amerikanske dekonstruktionisme, findes der også her en opvurdering af det fortolkende menneske, som det f.eks. kommer til udtryk hos Bloom og Hartman: Man kan diskutere de former, denne opvurdering tager, men den forekommer mig ikke at være 'kynisk'. Ejheller indstillingen hos de feministiske litteraturkritikere når de bruger dekonstruktionen til at sætte spørgsmålstejn ved totaliserende teoris forklaringsværdi eller til at påvise de kvindefjendske projektioner, der kan være på spil i tilsyneladende neutrale fortolkninger af tekster. Bogen lægger op til sådanne diskussioner, snarere end den tager dem — og måske er det også svært at udtale sig om dekonstruktionismens subjekt-opfattelse, syn på sprog osv. på et mere generaliserende plan, som jeg før var inde på. Frem for alt er dekonstruktivisternes meget forskellige indbyrdes, og det ville måske også være i strid med tanken i den, at tale om en 'sand' dekonstruktion, eller om Derrida som 'ophav' til en oprindelig og autoriseret version, som så skulle holdes i hævd.

Som bogens omslag antyder har intentionen været at beskrive de personer, som har præget Yale-skolen mest — for så vidt man altså kan tale om en skole. Med præsentationen af disse meget forskellige skikkelser er det da også lykkedes godt. Og flere af bogens forfattere giver ydermere bud på brugen af teorierne i en dansk sammenhæng, som når Hauge henleder opmærksomheden på den underbelyste, danske romantik og på en 'moderne' forfatter som Heiberg. Eller når Jan Rosiek lægger op til en diskussion af forskellige digtere efter den bloomske forgænger/discipel model.

Bogen får her en ekstra pædagogisk dimension — og så er den tilmed ret billig.